

Barbara Kovačević

FRAZELOGIJA

1. Uvod

Frazeološki fond hrvatskoga jezika zabilježen je u jednojezičnim i višejezičnim, općim i frazeološkim rječnicima koji su bili objavljeni u tiskanome obliku i u kojima su frazemi hrvatskoga jezika bilježeni i obrađivani na različite načine. Tehnološkim razvojem ti su rječnici isprva postali dostupni u elektroničkome obliku, a zatim i na internetu. *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* prvi je rječnik koji je u suvremenome mediju omogućio uključivanje aktualnih frazeoloških i frazeografskih spoznaja pri izradi jednoga jednojezičnog općeg rječnika.

Frazemi su u *Hrvatskome mrežnom rječniku* obrađeni na kraju rječničkoga članka. Pri njihovoj se obradi vodilo računa o izboru frazema kao jedinica koje se sastoje najmanje od dviju sastavnica i koje imaju ustaljenu upotrebu, cjelovito značenje i relativno čvrstu strukturu. Pritom se takve jedinice ne stvaraju u govornome procesu, nego se uključuju u diskurs kao gotova cjelina bez obzira na to funkcioniraju li samostalno ili postaju dijelom rečeničkoga ustrojstva. Također, osim slikovitosti, ekspresivnosti i konotativnosti, takve jedinice imaju određen stupanj desemantizacije, što znači da su sve sastavnice frazema ili samo dio njih izgubile prvotno leksičko značenje i da je frazem kao cjelina dobio novo značenje (usp. Menac, Fink Arsovski i Venturin 2014.). Upravo se zbog toga frazemi kao sveze riječi idiomatskoga karaktera ne mogu podvesti ni pod jedno od leksičkih značenja pojedinih frazemskih sastavnica i po tome se razlikuju od statusa i načina obrade sveza riječi nominacijskoga karaktera.

S obzirom na postojeću definiciju frazema i strukturalna obilježja u hrvatskome jeziku postoje četiri frazemska tipa: minimalni frazemi (koji se sastoje od dviju riječi, najčešće jedne punoznačnice i jedne nepunoznačnice, npr. **ni govora, do daske, do bola, za dlaku** [promašiti, izbjeći itd.], **na crno** [raditi, kupiti, prodati *što*; rad, isplata]), frazemske sveze riječi (koje se sastoje najmanje od dviju punoznačnica i najbrojnija su skupina frazema, npr. **imati oštar jezik, okrenuti (promijeniti) ploču, ne biti ni sluga komu, čemu, treća sreća, s vragom tikve saditi**), frazemske rečenice (koje mogu biti uključene u drugu rečenicu ili širi kontekst, a mogu stajati i kao samostalna rečenica, npr. **taj film nećeš gledati, glavu gore <!>, prste k sebi <!>, i to mi je**

hvala, piši kući propalo <je>, nismo zajedno (skupa) ovce pasli (čuvali), klupko se počelo odmotavati) i frazemske polusloženice (koje se sastoje od dviju riječi između kojih se nalazi spojica, npr. **zbrda-zdola, pik-zibner, rekla-kazala, tata-mata, danas-sutra, rak-rana, zakukuljeno-zamumuljeno, cakum-pakum**) (usp. Kovačević 2020., Kovačević i Ramadanović 2013.). Opći ustroj rječnika i izbor natuknica u *Hrvatskome mrežnom rječniku* omogućio je da se u njega uvrste samo prva tri frazeološka tipa.

Frazemi se u ovome rječniku, s obzirom na postojeću i dobro uhodanu hrvatsku frazeografsku praksu, obrađuju pod nosivom natuknicom (koja je ujedno rječnička natuknica i frazemska nadnatuknica) prema utvrđenome morfološkom načelu i sljedećoj hijerarhiji vrsta riječi: imenice (**pasti na niske grane, dobiti jezikovu juhu, vrijedan (marljiv) kao mrav**), pridjevi (**prelijevati (pretakati) iz šupljeg u prazno, ostaviti po starome što, pun punctat**), prilozi (**skupo stajati koga, daleko dogurati (dotjerati), nije od jučer tko**), glagoli (**plesati kako tko svira, biti ili ne biti, dati sve od sebe**), brojevi (**sve u šesnaest, nema druge, jedan ko nijedan**) i zamjenice (**ja pa ja, <i> nikom ništa**). Dakle, ako frazem sadržava imenicu, obrađen je pod tom imenicom, npr. frazem **pasti na niske grane** obrađen je pod imenicom *grana*. Ako u frazemu nema imenice, on je uvršten u obradu pod drugim vrstama riječi, npr. frazem **prelijevati (pretakati) iz šupljeg u prazno**, obrađen je pod pridjevom *šupalj*, frazem **daleko dogurati (dotjerati)** obrađen je pod prilogom *daleko*, frazem **dati sve od sebe** obrađen je pod glagolom *dati*, frazem **sve u šesnaest** obrađen je pod brojem *šesnaest*, a frazem **ja pa ja** obrađen je pod zamjenicom JA. Kad frazem sadržava dvije ili više sastavnica koje pripadaju istoj vrsti riječi, nosivom se sastavnicom smatra prva od njih bez obzira na to jesu li sastavnice u zavisnom ili nezavisnom odnosu (npr. **imati jezik kao krava rep, igra mačke i miša, ne moći uhvatiti ni za glavu ni za rep koga, što, bura u čaši vode; kost i koža, glavom i bradom, bog i batina, <i> gluh i slijep, gol i bos, sad ili nikad, žariti i paliti, ni pet ni šest**). Primjenom navedenih načela postignuto je to da su svi frazemi obrađeni samo na jednome mjestu u rječniku iako će putem rječničke tražilice korisnicima mrežnoga rječnika biti omogućena pretraga prema svakoj frazemskoj sastavnici koja postoji kao rječnička natuknica.

U *Hrvatskome mrežnom rječniku* frazemski blok (unutar kojega se frazemi nižu abecedno) sastoji se od nekoliko glavnih rubrika, koje imaju svi obrađeni frazemi, a to su: frazemska natuknica, frazemska definicija i rečenično oprimjerenje frazema. Međutim, kod nekih je frazema radi

donošenja što više informacija bilo potrebno uvesti i dodatne rubrike u kojima se nalaze informacije o uporabi frazema, njihovoj etimologiji i međufrazemskim značenjskim odnosima. U

1. tablici prikazuje se struktura frazemskoga bloka.

1. tablica: Struktura frazemskoga bloka

frazem	spavati na lovorikama
redni broj značenja (ako ima više značenja)	1.
definicija značenja	Spavati na lovorikama znači...
primjer	Svjesni smo da ne možemo <i>spavati na lovorikama</i> i da ćemo biti meta svih konkurenata.
značenjski odnosi (samo među frazemima)	sinonim antonim
uporabna napomena	
objašnjenje podrijetla frazema	preuzeto s hrvatski.hr/frazemi

2. Frazemska natuknica

U frazemske se bloku, smještenomu na kraju rječničke natuknice, frazemska natuknica, tj. frazem, donosi u svojem kanonskom obliku, koji objedinjuje i prikazuje ukupnost njegove sintagmatske i paradigmatičke pojavnosti, a istaknuta je podebljanim (masnim) slovima.

Iako je jedna od osnovnih značajka frazema nepromjenjivost njegova oblika i značenja, u *Mrežniku* su, s obzirom na to da je rječnik korpusno utemeljen, zabilježene i brojne frazemske inačice koje nastaju alternacijama frazemskih sastavnica na svim jezičnim razinama (fonetskoj, fonološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i leksičkoj). Pritom na značenjskome planu frazema ne dolazi ni do kakve promjene, tj. frazemi i dalje imaju isto značenje. Način bilježenja frazemskih inačica unosi u rječničku obradu nove izazove: koliko inačica i koje treba zabilježiti, kako u korpusu razlikovati frazeološku igru i frazemske okazionalizme, te kako povezati frazemske inačice koje su obrađene pod različitim natuknicama.

Pri bilježenju frazemskih inačica upotrijebljene su oble i izlomljene zagrade. Oble zagrade označuju zamjenjivost frazemskih sastavnica, tj. donose varijantnu sastavnicu frazema koja ne utječe na promjenu frazemskoga značenja (npr. **puknuo (pukao, puko) je film komu, u (za) tren oka, biti u sedmome (devetome) nebu, bijesan (ljut) kao ris, pucati (pjeniti se, kipjeti) od bijesa, kad (dok) je Bog po zemlji hodao, lije (pada, pljušti) kao iz kabla, do posljednje (zadnje) kapi krvi**). Izlomljene zagrade označuju fakultativne dijelove frazema, tj. one dijelove

koji se mogu ispustiti bez promjene frazemskoga značenja (**gluho doba** <noći>, **biti** <kao> **na iglama**, **misliti** <svojom> **glavom**, **u** <poodmaklim> **godinama**, **dati caru carevo** <,a Bogu Božje>, **gurnuti** (zabiti i sl.) **glavu u pijesak** <kao noj>, **tražiti** <sa> **svijećom** *koga, što, ima kao gljiva* <poslije kiše> *koga, čega*, **čupati** <si> **kosu** <na glavi>). Kad je nosiva sastavnica frazema fakultativna, promatrana je kao strukturno neizostavni dio frazema, te je npr. frazem **pet** <minuta> **do** (**prije**) **dvanaest** obrađen pod natuknicom *minuta*.

Osim obliha i izlomljenih zagrada, u dijelu frazema donose se i uglate zagrade u kojima se donose podatci o uključivanju frazema u rečenicu i oni nisu sastavni dio frazema, što se vidi i po tipu slova kojima su zabilježeni (npr. **bez dlake na jeziku** [reći, kazati itd.], **na crno** [raditi, kupiti, prodati *što*; rad, isplata], **glavom bez obzira** [otići, pobjeći, trčati i sl.], **kao muha bez glave** [juriti, letjeti i sl.], **za sto osamdeset stupnjeva** [promijeniti se, promijeniti *što* itd.]).

Svojevrsno odstupanje, odnosno drukčiji način bilježenja inačica, postoji kod onih frazema u kojima varira nosiva sastavnica frazema te se oni cjelovito obrađuju u frazemskim blokovima svih varijantnih nadnatuknica. Kako nosiva natuknica u najvećoj mjeri proizlazi iz pozadinske slike u semantičkome talogu, te frazemske inačice možemo gledati kao frazeme koji pripadaju istomu konceptu, koji razvijaju isto frazemsko značenje i koji su uvjetno rečeno sinonimni (usp. Fink-Arsovski, Mokienko, Hrnjak i Barčot 2019.). Riječ je uglavnom o onim frazemima koji kao nosivu sastavnicu imaju imenicu koja je zamjenjiva kojom drugom imenicom, npr. frazemi **udaren mokrom krpom** <po glavi> i **udaren mokrom čarapom** <po glavi> cjelovitu obradu imaju u frazemskim blokovima pod rječničkim natuknicama *čarapa* i *krpa*, frazemi **utopio bi u čaši vode tko koga** i **utopio bi u žlici vode tko koga** obradu imaju u frazemskim blokovima pod rječničkim natuknicama *čaša* i *žlica*, a frazemi **žrtveni jarac**, **žrtveno jare** i **žrtveno janje** u frazemskim blokovima pod rječničkim natuknicama *jarac*, *jare* i *janje*, pri čemu se u njihovoj obradi upućuje na odnos s ostalim frazemima istoga značenja i koncepta.

Kod frazema koji to svojom strukturom uvjetuju naznačeno je upravljanje ili koji drugi oblik upute za uključivanje frazema u rečenicu, a ti su dijelovi u kanonskome obliku frazema otisnuti kosim slovima (npr. **izvući iz blata** *koga*, **ubiti boga** *u kome*, **obećati brda i doline** *komu*, **služi na čast** *komu što*, **utopio bi u čaši vode tko koga**, **biti na čelu** *čega*, **kratka je daha** *što*, **dizati svoj glas protiv** *koga, čega*, **dao bih glavu za koga**, **za što**, **preko glave je** *komu čega*, **boli don** *koga za što*, **napraviti čovjeka** *od koga*, **laže čim zine tko**, **nema lijeka** *čemu*, **nemati pojma** *o komu*, *o*

čemu). Pritom i same rekcije mogu biti varijantne (npr. **skinuti aureolu komu, čemu** (*s koga, s čega*), **braniti boje čega** (*čije*), **biti igračka u rukama čijim** (*koga, čega*)) ili fakultativne (npr. **promrmljati (reći i sl.) sebi u bradu** <što>, **kucnuo je čas** <za što>, **ići uz dlaku** <komu>, **Ahilova peta** <čija (čega)>).

Osim zagrada koje donose podatke o varijantnosti i fakultativnosti frazemskih sastavnica, u rječniku su upotrijebljeni i različiti tipovi slova. Podebljanim su slovima ispisani frazemi, tj. sve frazemske sastavnice koje su dio frazema, dok su ukošenim slovima ispisane rekcije, koje same po sebi nisu frazemske sastavnice, ali upućuju na način uključivanja frazema u kontekst. Iako je rekcija obično sustavno zabilježena na kraju frazema, to ne mora biti i mjesto njezina ostvarenja. Kad je mjesto njezina ostvarenja ograničeno, rekcija je donesena unutar frazemskoga zapisa, npr. **proći pored koga, čega kao pored turskoga groblja, čuvati (držati, paziti, nositi i sl.) koga, što kao kap vode na dlanu, držati (imati) kormilo** <čega> **u <svojim> rukama.**

3. Frazemsko značenje

Nakon kanonskoga oblika frazema donosi se značenje frazema, koje je izraženo rečenicom. Većina frazema obrađenih u rječniku ima jedno značenje, npr.:

mačji kašalj

Mačji kašalj sitnica je, nešto nevažno, sporedno ili zanemarivo.

trinaesto prase

Trinaesto prase nepoželjna je ili suvišna osoba ili stvar.

spor kao kornjača

Spor kao kornjača onaj je koji je vrlo spor, trom.

mrtav hladan

Mrtav hladan onaj je koji je ravnodušan, hladnokrvan.

ne zna se tko pije, a tko plaća

Ne zna se tko pije, a tko plaća znači da vlada potpuni nered.

kocka je bačena

Kocka je bačena znači pala je odluka, sve je riješeno.

Kod značenja višeznačnih frazema važno je razlikovati dva osnovna aspekta: višeznačnost koja podrazumijeva isto kategorijalno značenje i višeznačnost koja podrazumijeva različita kategorijalna značenja. Kategorijalno značenje frazema njegovo je gramatičko značenje (usp. Fink-Arsovski 2002.; Kovačević 2012.), svojevrsna vrsta riječi koju frazem ima kao cjelina, a proizlazi iz njegova značenja i mjesta na kojemu se nalazi u rečenici. Tako npr. strukturno imenički frazem **prste** <k> **sebi**<!> ima usklično kategorijalno značenje, dok je njegovo frazeološko

značenje ‘šuti!’, a strukturno brojevni frazem **ni pet ni šest** ima priložno kategorijalno značenje jer je njegovo frazeološko značenje ‘odmah, bez oklijevanja’. Ispred višeznačnih frazema različitoga kategorijalnoga značenja uz svako značenje istaknuto pripadajuće kategorijalno značenje i ti se frazemi obično ostvaruju u pridjevnoj ili priložnoj funkciji, npr.:

od glave do pete

¹ (u pridjevnoj funkciji) Od glave do pete znači pravi, istinski.

² (u priložnoj funkciji) Od glave do pete znači potpuno, sasvim, u cijelosti, u svemu, u svim pojedinostima.

ko bog

¹ (u pridjevnoj funkciji) Ko bog znači izvrstan, odličan.

² (u priložnoj funkciji) Ko bog znači odlično, izvrsno.

³ Ko bog znači sigurno.

Uporaba frazema s različitim rekcijama jedan je od kriterija njihova polisemnoga obilježavanja. Često je riječ o frazemima koji, s obzirom na usmjerenost radnje ili s obzirom na to odnose li se na živo ili neživo, razvijaju samostalno frazemsko značenje, npr.:

odbrojeni su dani

¹ (*komu*) Odbrojeni su dani *komu* znači da je *tko* na samrti, da će *tko* još kratko živjeti.

² (*komu*) Odbrojeni su dani *komu* znači da *tko* gubi vlast (moć, visoki položaj).

³ (*čemu*) Odbrojeni su dani *čemu* znači da je *što* osuđeno na propast ili nestanak.

dignuti/dizati <svoj> glas

¹ (*za koga, za što*) Dignuti/dizati <svoj> glas *za koga, za što* znači javno se zalagati *za koga, za što*, podupirati *koga, što*.

² (*protiv koga, protiv čega*) Dignuti/dizati <svoj> glas *protiv koga, protiv čega* znači javno se izjašnjavati *protiv koga, čega*, protiviti se *komu, čemu*.

tvrd orah

¹ Tvrd orah težak je problem.

² Tvrd orah tvrdoglava (teška) je osoba.

Kad je prva frazemska sastavnica fakultativna, u njezinoj će definiciji biti zabilježena oba moguća oblika frazema, npr.:

<stari> morski vuk

Stari morski vuk ili morski vuk iskusan je pomorac.

<sam> svoj gospodar

Sam svoj gospodar ili svoj gospodar materijalno je neovisan čovjek, samostalan čovjek.

<ni> koliko je crno (crnoga) pod noktom

Ni koliko je crno (crnoga) pod noktom ili koliko je crno (crnoga) pod noktom znači nimalo, ni najmanje.

<ti> nisi čist

Ti nisi čist ili nisi čist znači da govornik smatra da sugovornik nije pri zdravoj pameti, nije normalan.

Iako značenjski odnosi među frazemima, tj. frazemska sinonimija i antonimija, nisu isprva bili u žarištu pri izradi *Hrvatskoga mrežnog rječnika*, oni su se pri usustavljanju frazetskoga zapisa i frazetskih definicija nametnuli kao segment kojemu ubuduće u frazeografskim djelima treba posvetiti veću pozornost. Stoga je za frazeme sinonimne i antonimne frazeme uvedena posebna rubrika u kojoj je istaknuta vrsta međufrazetskoga značenjskog odnosa te su ispisani sinonimni i antonimni frazemi koji su obrađeni u frazetskim blokovima ovoga rječnika, npr.:

princ iz bajke

Princ iz bajke muškarac je o kakvome se mašta, muškarac iz snova.

SINONIM: **princ na bijelome konju**

princ na bijelome konju

Princ na bijelome konju muškarac je o kakvome se mašta, muškarac iz snova.

SINONIM: **princ iz bajke**

htjeti (željeti) i jare i pare

Htjeti (željeti) i jare i pare znači htjeti (željeti) sve, biti pohlepan.

SINONIM: htjeti (željeti) i ovce i novce

htjeti (željeti) i ovce i novce

Htjeti (željeti) i jare i pare znači htjeti (željeti) sve, biti pohlepan.

SINONIM: htjeti (željeti) i jare i pare

biti na dobru glasu

Biti na dobru glasu znači biti poznat po dobru, uživati ugled, biti cijenjen.

ANTONIM: **biti na zlu glasu**

biti na zlu glasu

Biti na zlu glasu znači biti poznat po čemu lošem, ne biti cijenjen.

ANTONIM: **biti na dobru glasu**

baciti sidro

Baciti sidro znači zaustaviti se, smiriti se, prestati lutati.

ANTONIM: **dignuti sidro**

dignuti sidro

Dignuti sidro znači otići, napustiti koje mjesto ili sredinu.

ANTONIM: **baciti sidro**

Uz definiciju se frazema, kad to priroda određenoga frazema zahtijeva, donose i podatci koji služe kao dodatna obavijest o uporabi frazema. Oni mogu biti doneseni ispred ili iza same definicije.

Ispred definicije donose se kraticom istaknute stilske i područne odrednice, npr.:

ne beri brigu

razg. Ne beri brigu znači nemoj se brinuti *zbog čega*.

pustiti goluba

razg. Pustiti goluba znači pustiti vjetar.

iskakati iz paštete

razg. Iskakati iz paštete znači biti sveprisutan na iritantan način.

propustiti kroz šake

žarg. (koga) Propustiti *koga* kroz šake znači istući *koga*.

skinuti paučinu

razg. sp. Skinuti paučinu znači zabiti pogodak u sam gornji kut vrata.,

a iza definicije donose se podatci u ukošenim zagradama koje ukazuju na njegovu najčešću ili jedinu uporabu, npr.:

sakriti se u mišju rupu

Sakriti se u mišju rupu znači pobjeći /ob. od straha, srama itd./

izbijati klin klinom

Izbijati klin klinom znači vraćati istom mjerom, reagirati na isti način /ob. negativan/.

glavu gore

Glavu gore znači da tko ne treba gubiti hrabrost, da se treba oraspoložiti.

◦ /izriče ohrabrivanje sugovornika/

nema druge

Nema druge znači da mora tako biti, da nema druge mogućnosti, da nema izbora.

◦ /izriče pomirenost s čim/

ne sluti na dobro

Ne sluti na dobro znači da bi se mogla dogoditi kakva nesreća, da se predosjeća što loše.

◦ /izriče čiju sumnju u pozitivni ishod događaja/

za babino brašno

Za babino brašno znači ni za što, bez razloga, bez veze.

◦ /*Za babino brašno* odgovara se u šali, uglavnom djeci, na pitanje: *Zašto?*/

svaka ti čast

Svaka ti čast znači čestitam, bravo.

◦ /Frazem *svaka ti čast* izriče divljenje ili zahvalnost. Upotrebljava se i ironično: *Ovo je čisto licemjerje.*

Svaka ti čast na uništenju foruma./

ne daj Bože (ne dao Bog)

¹ Ne daj Bože (ne dao Bog) znači kojim slučajem, slučajno.

² Ne daj Bože (ne dao Bog) znači nikako, ni u kojemu slučaju.

◦ /Ne daj Bože (ne dao Bog) u ovome značenju izriče tjeskobu, strah od onoga što bi se moglo dogoditi.

Legitiman način frazeološke tvorbe nastanak je novih frazema frazeologizacijom drugih jezičnih jedinica (npr. naziva, sveza riječi nominacijskoga karaktera, poslovice, onima, perifraznih imena). Posebna je pozornost u ovome rječniku posvećena obradi frazeologiziranih naziva i onima (npr. **trojanski konj**, **usko grlo**, **slijepo crijevo**, **crna rupa**, **odskočna daska**, **dan D**) (usp. Vidović Bolt, Barčot, Fink-Arsovski, Kovačević, Pintarić i Vasung 2017.). Stoga se u rječniku jasno razlikuju obrade sveza riječi nominacijskoga karaktera (koje su obrađene unutar odgovarajućega značenja leksičke natuknice) i frazema kao sveza riječi idiomatskoga karaktera. Tako se npr. pod podnatuknicom *trojanski konj* (podnatuknica natuknice *konj*) donosi obrada te sveze kao tehničkoga naziva ('Trojanski konj zlonamjeran je računalni program koji se lažno predstavlja kao koji drugi program s korisnim ili poželjnim funkcijama. '), ali se unutar te podnatuknice uspostavlja i frazemski blok unutar kojega se obrađuje istoizrazni frazem ('Trojanski konj je skrivena opasnost, lukavstvo kojim iznutra slabio i uništava neprijatelj. '). Tako je i u podnatuknici *Dan D* u kojoj se odnosi obrada toga imena ('Dan D je 6. lipnja 1944. godine kad je u Drugome svjetskom ratu izvršena važna vojna operacija iskrcavanja savezničkih postrojbi u Normandiji. '), ali se unutar te podnatuknice uspostavlja i frazemski blok frazema **dan D** ('Dan D važan je ili presudan dan, dan odluke ili dan kad se očekuje kakav preokret.')

trojanski konj

tehn. **Trojanski konj zlonamjeran je računalni program koji se lažno predstavlja kao koji drugi program s korisnim ili poželjnim funkcijama.**

- *Inačica napada koju su analizirali i stručnjaci INFIGO IS na ranjivo računalo instalira trojanskoga konja koji zatim prikuplja privatne podatke korisnika i šalje ih na udaljeni poslužitelj.*

- *U istraživanju su korišteni zvučni zapisi s unesenim zločudnim kodom trojanskog konja.*

frazem: trojanski konj

Trojanski konj je skrivena opasnost, lukavstvo kojim iznutra slabio i uništava neprijatelj.

- *Član Uprave konkurentskog Metroneta, ovih je dana javno istupio s cijelim nizom zamjerki prema situaciji na domaćem telekomunikacijskom tržištu, a jedna od njih je i navodno iskorištavanje Iskona od HT-a kao svojevrsnog trojanskog konja.*

- *Može se reći da su oni koji su najviše izrekli koristi iz neokolonijalizma multinacionalne kompanije, koje su trojanski konji neokolonijalizma.*

- *Konkurentna stranka se raspada po šavovima, ti se samo trebaš sagnuti za uzeti žezlo, a ti glumiš fair play. Znači da si trojanski konj ili se bojiš preuzeti vlast.*

Frazem je utemeljen na jednoj epizodi iz Trojanskoga rata. Nakon desetogodišnjega ratovanja u kojemu su živote s obiju strana izgubili najveći grčki i trojanski junaci, Grci su napravili velikoga drvenog konja, skrili u njega svoje ratnike i poklonili ga Trojancima. Trojanci su dovukli konja unutar gradskih zidina. Noću su se ratnici unutar zidina iskrali iz konja, otvorili gradska vrata svojim vojnicima, zapalili grad i pobijedili Trojance.

1. slika: *trojanski konj*, podnatuknica natuknice *konj*, u koju je uklopljen i frazem *trojanski konj*

4. Frazemsko oprijerenje

Nakon svake frazemske definicije slijedi primjer uporabe frazema u kontekstu, tj. nekoliko primjera ako je potrebno vidjeti paradigmatSKU realizaciju ili uporabu varijantnih ili fakultativnih sastavnica. Tekst primjera istaknut je drugim tipom slova. Kod višeznačnih frazema, primjeri uporabe nalaze se ispod svakoga pojedinog značenja, npr.:

biti u formi

¹ Biti u formi znači biti dobro pripremljen *za što*, moći uspješno raditi (obavljati) *što*

- *Braća Lovrović mališanima su pokazali i vježbe snage koje treba izvoditi svaki sportaš da bi bio u formi za vrhunska natjecanja.*
- *Za utrku treba biti u formi, a ona se postiže kontinuiranim vježbanjem.*
- *Trudnoća, porođaj i zahtjevi novorođenčeta su fizički izazovi, tako da ima smisla da ste u formi prije nego što počnete s planiranjem trudnoće.*

² Biti u formi znači biti odlično raspoložen, dobro se osjećati.

- *Subota je trebala biti dan za shopping i odmor, no završili smo na dva sata udaljenoj plaži, potpuno neočekivano. I još se nismo ni okupali, jer društvo nije bilo u formi.*
- *Misli mi bjesne sa svih strana, čini mi se naprosto da nisam u formi i razmišljam o tome da mi je potrebna redovitost jer izgleda da nemam pravu glad za istraživanjem.*

biti <još (tek)> u pvoju (povojima)

Biti <još (tek)> u pvoju (povojima) znači biti <tek> u začetku, biti <još> nerazvijen.

- *Ekološka poljoprivredna proizvodnja, iako ima sve preduvjete za razvoj, još uvijek je u pvoju.*
- *Ružička je radio u doba kada su analitičke metode i metode strukturne analize bile u pvoju.*
- *Sam je Yahoo investirao cijelih deset milijuna dolara u Google dok je ovaj još bio u povojima.*
- *Nova generacija takozvane stand up scene u Hrvatskoj tek je u povojima.*

tresti se (drhtati) kao list <na vjetru>

Tresti se (drhtati) kao list <na vjetru> znači jako drhtati od hladnoće, uzbuđenja ili straha.

- *Tresem se ko list na vjetru od umora, nervoze i popušenih cigareta.*
- *Kad je poljubac završio i kad se tresla kao list na vjetru, odgurnuo ju je od sebe. Izgovorio joj je riječi koje su je natjerale u plač.*
- *Na početku si se tresla kao list, a onda si došla na scenu i postala manijak.*
- *Sjećam se naše prve kave, došao je po mene, sjela sam u auto, pretvarala se kao da sam hladna, da mi ovo predstavlja tek jednu ispijenu kavu, a zapravo sam drhtala kao list na vjetru.*

Primjeri potvrda frazema preuzeti su iz *Hrvatskoga mrežnoga korpusa (hrWaC)*. Pretragom korpusa zabilježeni su mnogi frazemi koji još u hrvatskoj frazeografskoj praksi, tj. frazeološkim rječnicima nisu dobili odgovarajuću frazeološku obradu. Takvi su frazemi npr.: **stric iz Amerike**, **medijska prašina**, **peglati karticu**, **čista kamilica**, **krstiti jariće**, **gluhi telefon**, **nova metla**, **pukla tikva**, **preskočiti (pregaziti) što kao plitak potok**, **pustiti goluba**, **skinuti paučinu**, **grliti školjku**, **skakati nebu pod oblake**, **mila majka**, **udariti (opaliti) po novčaniku koga**.

U frazeološku obradu u prvoj *Mrežnikovoj* fazi nisu ušli hrvatski onimijski frazemi kojima je onimijska sastavnica nosiva, a potvrđenost u korpusu znatna, jer u prvoj fazi obrade u rječnik u nisu ušli onimi (npr. **Martin u Zagreb**, **Martin iz Zagreba**, **kasno Marko na Kosovo stiže**, **između Scile i Haribde**, **košta (stoji) što kao svetog Petra kajgana**, **nevjerni Toma**, **držati se kao mila Gera**, **star kao Biblija**, **lijep kao Apolon**, **otkriti/otkrivati Ameriku**, **briga koga što Mađarska nema more (mora)**, **ispravljati krivu Drinu**, **prijeći Rubikon**, **praviti se Englez**,

pušiti kao Turčin, posljednji Mohikanac). Kad onimijska sastavnica (imenička ili pridjevna) nije nosiva sastavnica frazema, frazemi su našli svoje mjesto u obradi (npr. **borba Davida i Golijata, Sizifov posao, Pandorina kutija, Judin poljubac, Tantalove muke, Pirova pobjeda, Ahilova peta** <*čija (čega)*>). Prema navedenim načelima frazem **djevojka za sve** dobio je obradu u prvoj fazi izrade *Hrvatskoga mrežnog rječnika*, dok njegova u korpusu znatno čestotnija frazemska inačica **Katica za sve** nije u prvoj fazi rječničke obrade uključena u rječnik.

5. Frazemska etimologija

Podatci o motivaciji i podrijetlu frazema obično se donose u posebnome tipu frazeološkoga rječnika, tzv. frazeološko-etimološkom rječniku. Takav tip rječnika još uvijek ne postoji u hrvatskoj frazeografskoj praksi, a frazemske se etimologije mogu pronaći samo u znanstvenim i znanstveno-popularnim radovima. Kako bismo frazeološko-etimološke podatke učinili pristupačnim svim govornicima hrvatskoga jezika, ali i strancima koji uče hrvatski jezik, u *Hrvatskom mrežnom rječniku* nakon frazetskoga opimjerenja uvedena je rubrika u kojoj su sažeto donesene činjenice koje zadiru u semantički talog frazema i razbistriju ga. Objašnjenja frazetskih etimologija preuzeta su iz *Baze frazetskih etimologija* dostupne na stranicama <http://hrvatski.hr/frazemi>, koju je u okviru projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* sastavila Barbara Kovačević i uključuje 30 frazetskih etimologija. Frazetske se etimologije prikazuju izravno u *Mrežniku* (a ne pristupa im se vanjskom poveznicom) kako bi korisniku rječnika bile što dostupnije.

frazem: Sizifov posao

Sizifov posao je uzaludan posao, posao koji ne dovodi do rezultata.

- *Izuzetno je teško u našoj regiji pronaći ljude koji su spremni ulagati u ženski rukomet, a pogotovo još kad dodamo situaciju u državi onda je jasno da je ovo Sizifov posao.*

- *Akcija je uspješno okončana, a pogledom na sakupljeni otpad shvatili smo kako naši sugrađani nemaju baš razvijenu svijest o očuvanju okoliša. Nadamo se da ova akcija neće biti Sizifov posao već da će već sljedeće godine tog otpada biti puno manje.*

- *Očišćene su plaže, mada se taj posao nakon svakog novog vjetrovitog dana doima kao Sizifov posao.*

Frazem je utemeljen na antičkome mitu o mudrome i lukavome, ali pokvarenome kralju Sizifu, koji je za sve svoje prijevare i podvale smrtnicima i bogovima dobio kaznu da uz brdo gura golem kamen. Kad bi došao do vrha, kamen bi skliznuo iz njegovih ruku i otkotrljao se u podnožje brda, pa bi njegov posao počinjao iznova.

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihj.hr/kolokacije/search/?q=posao&search_type=basic

frazem: vaditi (izvlačiti) kestene (kestenje) iz vatre

(<za koga>) **Vaditi (izvlačiti) kestene (kestenje) iz vatre** <za koga> znači nalaziti se pred neugodnim zadatkom ili nezahvalnim poslom što bi bio tudi zadatak.

- *Zašto je uvijek muškarac taj koji treba vaditi kestene iz vatre kada u braku zaškripi.*

- *Glasnogovornici kompanija često moraju vaditi kestenje iz vatre kada njihovi direktori uprskaju odnose s javnošću.*

- *Naši građani s pravom očekuju da na vlasti imaju nekog tko će s njima vaditi kestenje iz vatre, no to se pokazalo nerealnim, a kamoli očekivanje da ćemo imati nekog tko će skrbiti o nama i tko će nas voljeti i uvažavati*

- *On je mogao mirno glancati imidž čovjeka koji spašava stvar, izvlači kestenje iz vatre, onoga koji ne zna što mu smutljivci rade iza leđa, onoga koji je okružen nesposobnjakovićima i jednostavno čini sve što je u njegovoj moći da pokrene Hrvatsku.*

Frazem je nastao na temelju La Fontaineove basne Majmun i mačak, u kojoj je majmun, u želji da se domogne pečenih kestena i pritom ne opeče, nagovorio mačka da za njega svojim šapama vadi vruće kestenje iz vatre.

frazem: vrući kesten

2. slika: Primjeri donošenja frazemskih etimologija uz frazeme *Sizifov posao* i *vaditi (izvlačiti) kestenje (kestenje) iz vatre*

Sizifov posao

Izraz je utemeljen na antičkome mitu o mudrome i lukavome, ali pokvarenome kralju Sizifu, koji je za sve svoje prijevare i podvale smrtnicima i bogovima dobio kaznu da uz brdo gura golem kamen. Kad bi došao do vrha, kamen bi skliznuo iz njegovih ruku i otkotrljao se u podnožje brda, pa bi njegov posao počinjao iznova. Kad kažemo da tko radi Sizifov posao, znači da smatramo da radi neprekidan, zamoran i uzaludan posao koji ne dovodi do rezultata

slijepi putnik

Tantalove muke

trojanski konj

učiniti (napraviti) medvjedu uslugu

vaditi kestenje iz vatre

Izraz je nastao na temelju La Fontaineove basne *Majmun i mačak*, u kojoj je majmun, u želji da se domogne pečenih kestena i pritom ne opeče, nagovorio mačka da za njega svojim šapama vadi vruće kestenje iz vatre. Kad kažemo da tko vadi kestenje iz vatre, to znači da se izlaže neugodnostima umjesto koga ili snosi posljedice njegovih postupaka.

3. slika: Primjeri frazemskih etimologija u Bazi frazemskih etimologija, iz koje su preuzete u *Mrežnik*

Bilježenje frazemskih etimologija posebno je važno kod onih frazema kod kojih se s vremenom gubi veza s motivacijskom bazom ili se paralelno razvija sekundarno značenje s novom motivacijom, što se može vidjeti na primjeru dvaju animalističkih frazema – **krokodilske suze** i **učiniti (napraviti) medvjedu uslugu** *komu*. Primarno je značenje imeničkoga frazema **krokodilske suze** ‘neiskreno (lažno, dvolično) suosjećanje’ i utemeljen je na staroj legendi prema kojoj krokodili plaču kako bi namamili plijen ili plaču za svojim žrtvama dok ih proždire, pri čemu suze nisu izraz tuge ili žaljenja, nego pomažu u probavljanju hrane, dok je primarno značenje

glagolskoga frazema **učiniti (napraviti) medvjedu uslugu komu** ‘nanijeti štetu komu, odmoći komu’ i utemeljen je na La Fontaineovoj basni *Medvjed i vrtlar*, u kojoj je medvjed, u želji da obrani usnuloga prijatelja od dosadne muhe, kamenom ubio i muhu i prijatelja. S vremenom su, u nepoznavanju primarne etimologije, frazemi razvili i sekundarno značenje, pa frazem **krokodilske suze** označuje ‘obilne suze, gorak plač’, a frazem **učiniti (napraviti) medvjedu uslugu komu** znači ‘učiniti veliku uslugu komu’. Nova su značenja potvrđena primjerima iz korpusa, suprotna su primarnim značenjima i motivirana su vizualnim karakteristikama životinja koje se nalaze u pozadinskoj slici frazema. Iako imaju isti sastav, različitu motivaciju i polarizirana značenja, te frazeme ne možemo smatrati homonimnim frazemima jer još uvijek unutar definicija postoji „najmanje jedan zajednički sem” (usp. Tafra 1995.). Ti se frazemi obrađuju kao polisemni frazemi i samo kod prvoga, starijega značenja donosimo etimološke podatke.

6. Zaključak

Svi navedeni segmenti frazemske obrade unutar frazetskoga bloka pokazuju da je frazeologija u *Hrvatskome mrežnom rječniku* obrađena prema suvremenim frazeografskim načelima, a relevantnosti njezine obrade pridonosi i korpusna utemeljenost koja se ogleda u oprimjerivanju frazema unutar rečenice. Posebna briga o varijantnosti i fakultativnosti frazetskih sastavnica te obilježavanju međufrazetskih odnosa pokazuje da se svakim novim leksikografskim djelom (koji uključuje frazeologiju) sustavno i kontinuirano postavljaju nove granice te preispituju i revidiraju detalji frazeografske obrade. Inovativni elementi u frazetskome bloku, tj. rubrike koje donose obavijesti o uporabi frazema, njihovoj etimologiji i međufrazetskim značenjskim odnosima, proizlaze upravo iz činjenice da je rječnik korpusno utemeljen, da su sve informacije obrađene vjerodostojno i na pravi način u suvremenome mediju predstavljene korisnicima rječnika.

Izvori i literatura

- Filipović Petrović, Ivana; Parizoska, Jelena. 2017. Leksikografska obrada frazema s promjenjivom glagolskom sastavnicom u hrvatskome. *Jezikoslovlje* 18/2. 245–278.
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. FF press. Zagreb.
- Fink-Arsovski, Željka; Mokienko, Valerij; Hrnjak, Anita; Barčot, Branka. 2019. *Rusko-hrvatski frazeološki rječnik*. Knjigra. Zagreb.
- Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak. Zagreb.

- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Kovačević, Barbara. 2020. Frazeološko nazivlje. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Ur. Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 360–377.
- Kovačević, Barbara; Ramadanović, Ermina. 2013. Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 271–291.
- Tafra, Branka. 1995. *Jezikoslovna razdvojba*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Vidović Bolt, Ivana; Barčot, Branka; Fink-Arsovski, Željka; Kovačević, Barbara; Pintarić, Neda; Vasung, Ana. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Školska knjiga. Zagreb.